

de l'esteva de l'arada', per comparació del zigzag del camí que hi puja amb la forma acolzada i torta del mantí i el mantinell. Anàlogament hem vist el mossàrab *Mangai* (supra) <*manqaira* 'esteva de l'arada'. J.F.C.

MANUEL

Poble de la Ribera Alta del Xúquer. És a uns dos k. a l'O. de *L'Énova* (art. on he detallat més la situació), i enfront d'aquest poble, a l'esquerre del riu d'Albaida, uns 6 k. al N. de Xàtiva.

Pron. manuē, J.G.M. 1935, fent constar tant ell com tots els seus informants, que és en tres síl·labes, no diftong. Ho vaig anotar també amb aquest síl·labisme i amb *è* oberta en les enquestes de 1962, bastants, la de Manuel mateix (XXXI, 168-171); i concretament a Rafelguaraf (3 k. més a l'Est), on declaren, en canvi, que allí i als pobles d'aquella banda diuen *menuē* amb *Me-* (XXXI, 161.16); però a St. Joan de l'Énova, a Castelló i a Carcaixent també vaig anotar *manuē* amb *ma-* a tots ells (XXXI, 94.9, 124.23, 111.26).

MENCIONS ANT. La documentació és notablement tardana: almenys les dades on consti críticament el nom en la seva forma, són ben recents. En el *Rept.* res de semblant, en contrast amb els pobles veïns, *L'Énova*, *Castelló* i fins *Carcaixent*, que figuren en el *Rept.* (molt repetits en part); fins i tot *Roseta*, que és un despoblat del te. de Manuel, figura també en el *Rept.*, que el dóna com alqueria de Castelló (Bof. 335, 489); i també de Rafelguaraf, Beneixida i Barxeta tenim vella i bona documentació antiga.

Per SSiv. (p. 286) sabem només que fins a 1535 no se'n féu una humil parr. sufragània de L'Énova, el capellà de la qual hi aniria a dir missa els dies de festa, assignant-se-li com annexos *St. Joan (de L'Énova)*, *Falleta* i *La Torreta*; a fi de segle, temps del Patriarca, tenia 80 cases de moriscos. No es començà a fer-hi l'església fins al 1684. Cert que segons SSiv. el primer posseïdor d'aquest lloc, que ell sàpiga, havia estat un cert Ferrer, que el vengué el 1496 a Fc. Tallada; i des de llavors, els seus en foren senyors; però ni tan sols indica com era el nom que li donaven. El 1609 era del «Conde de Castellar», segons Reglã-Boronat (p. 114) que hi troba 66 focs de moriscos; segons Lapeyre (37) oscil·len des de 30 fins a 52, en els censos, des de 1527 a 1602.

ETIM. És un cas ben desgraciat, perquè si Julià Ribera n'hagués donat una opinió ben fonamentada i precisa sortiríem de dubtes, que tal com ho féu potser no s'aclariran mai del tot. N'escriví una nota ben lacònica i sense cap prova: «de *manuel*, lugar por donde salen las aguas de un valle» (*Disert. y Op.* II,

357). Ni un mot més!¹

El fet és que és desconegut tal mot àrab. Conclusió que s'imposa, per l'absència en totes les fonts de la lexicologia àrbiga i dels seus dialectes hispànics i africans, recercades pertinaçment durant molts anys. La definició de Ribera vol ser una descripció de l'emplaçament geogràfic del poble. Si la nota de Ribera hagués estat més explícita i argumentada; però ai! que aqueixes notícules del mestre, semblen totes arreplegades ràpidament: ja ho reconeixia ell deplorativament amb frases elegíiques, en una conferència dels últims anys de la seva vida: tant treballar per la història del Justícia d'Aragó, per la història musicològica i de les Cantigas del Rei de Castella...; i ara ja he fet tard, en la meua senectut, per a allò que hauria pogut fer tan bé: estudiar el parlar àrab i la toponímia de la meua terra: he fet tard!

Puix que és així, cal veure si hi ha altra cosa.

A) Segons Sarthou Carreres (*GGRV*, prov.Val., p.366), Na Elionor *Manuel*, marquesa de Navarrés, es casà, amb butlla apostòlica, amb el darrer Mestre de Montesa, Lluís Galcerà de Borja i Pinós, que per casar-se renuncià al Maestrat, des dels 17 anys d'edat; ella, però, que fou mare del successor Mtre. Joan de Borja, pertanyia a la casa reial de Portugal, o sigui la casa dels diversos *Manuel*, reis de Portugal. No cal dir que el nom reial li venia del seu llinatge.

Navarrés és a uns 16 k. de Manuel, i Montesa a uns 20, tot plegat a la mateixa comarca.

No és vana, doncs, la sospita que ells tinguessin propietats també en aquesta vall de la Ribera Alta. I que sigui d'ella que vingui el nom, tan tardà, d'aqueix poblet morisc: com vénen de NPP tants llocs veïns: *Lloris*, *Cerdà*, *Corberà*, *Vallés*, *Vallesa* etc. Seria, doncs, d'una importància crucial donar la primera data segura del nom *Manuel* designant aquest poble, que SSiv. ni *GGRV* 516, no ens permeten d'assegurar precisament: bé pogué, en efecte, adquirir-hi drets i propietats Na Elionor Manuel, dels Tallada, esmentats en data ben poc anterior. ¿Fou el 1496 que a aquesta, baronia se li donà el nom de *barons de Manuel* (*GGRV*)?² o fou més tard, quan ja hi intervenia Na Elionor o els seus?

Al capdavall, reconeguem també que la descripció de Ribera, ja convé bastant a Manuel: sí, però molt més a L'Énova, com hem detallat en aquest article: és a L'Énova on la séquia d'aquest nom pren aigües de la ribera, 1 k. aigües amunt de L'Énova, proveïnt de reg La Torre de Lloris, Barxeta, Rafelguaraf, La Pobla Llarga, etc.: és, doncs, a L'Énova a on convé aqueixa descripció «lugar por donde salen ---»: d'ací el seu nom mossàrab provinent de JANUA ('porta') > *Énova*; molt més que a Manuel que ja és a l'altra banda del riu.

B) Fou la gran autoritat de Julià Ribera, savi autèn-